

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Ion Coman, *Etica comunistă și conduita militară*, București, Edit. militară, 1979

Ediția princeps a lucrării generalului colonel Ion Coman, *Etica comunistă și conduita militară*, s-a epuizat la scurt timp după apariție — dovadă îndubitabilă că ea a suscitat, prin temă, un interes autentic și, firește, că a satisfăcut în cel mai înalt grad, prin conținut și manieră de abordare, exigențele unor categorii largi de cititori. Dealtfel, critica de specialitate, receptivă la valorile științifice reale, a apreciat la timpul său apariția acestei cărți ca un eveniment editorial remarcabil.

Noua ediție — revăzută și adăugită substanțial — oferă un fericit prilej pentru a evidenția, o dată mai mult, meritele acestei lucrări care aparține de acum părții neperisabile a producției științifice social-politice românești contemporane, dezvoltate la îndemnul și sub înfrigurarea fecundă a gândirii secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Neîndoielnic, *Etica comunistă și conduita militară* reprezintă, înainte de toate, o incursiune în universul spiritual al omului zilelor noastre, făuritor al societății socialiste multilaterale dezvoltate pe pământul românesc. Un om care, construind și pregătindu-se să aplece la nevoie ceea ce a construit prin propria-l muncă, se modelează și se perfecționează el însuși în multiplele ipostaze de stăpîn, de cititor, de beneficiar și de apărător al tuturor valorilor materiale și culturale.

Din filonul practic inepuizabil, al unei teme atât de generoase cum este aceea a eticii comuniste, autorul supune unei analize cuprinzătoare cîteva probleme esențiale, începînd cu rolul decisiv al partidului în direcționarea vastului proces de făurire a omului nou al societății noastre și terminînd cu descifrarea semnificației unor concepte de mare însemnătate teoretică și instrumentală, cum ar fi: *munca, echitatea, dreptatea, cînslea, sinceritatea, modestia, disciplina, vigilența, combativitatea, militantismul, partinicul, romanticismul revoluționar, dragostea de țară, solidaritatea internațională sau omenia*. Toate acestea fac parte din codul etic, scris și nescris, dar gîndit și trăit, al partidului și poporului

nostru, expresie a unei viziuni înaintate despre lume și viață și, totodată, condiție a progresului general al societății românești spre culmi mai înalte ale civilizației.

Un interes deosebit prezintă pentru cititori proiectarea, dintr-o perspectivă înedită, a conceptelor enunțate mai sus în perimetrul eticii și conduitei militare. Sub conducerea partidului, armata noastră s-a transformat în anii socialismului într-o veritabilă școală a patriotismului, a responsabilității și demnității civice, care concură, în forme adecvate specificului ei, la dezvoltarea omului nou. Evocînd, într-o apreciere de sinteză, acest aspect major al funcției educative și formative a oștirii, autorul subliniază: „În uriașul angrenaj menit să desfășoare ampla activitate politico-educativă de proporții naționale, pentru ridicarea conștiinței revoluționare a maselor, pentru accelerarea procesului de formare a omului nou, un rol de mare însemnătate îl revine armatei noastre populare. Se știe că sarcina ei fundamentală constă în a-și ridica necontenit capacitatea de luptă, pentru a-și putea îndeplini cu cinste misiunea sacră ce i s-a încredințat: străjuirea cu vigilență a cuceririlor revoluționare ale poporului, a libertății și independenței patriei, a suveranității naționale. Concomitent, armata face o chstune de onoare din a participa la ridicarea țării pe noi culmi de civilizație și progres, îndeplinind sarcinile ce îi revin în economia națională. La temelia tuturor succeselor în ridicarea forței combative a unităților și marilor unități, în realizarea tuturor obiectivelor — atît pe linie militară, cît și pe linie economică și socială — stau conștiința socialistă a militarilor de toate gradele, înaltele lor calități morale și virtuți ostășesti sădite și dezvoltate cu migală și răspundere de comandanți, de organele și organizațiile de partid și ale U.T.C.” (p. 20).

Adeziunea la principiile și normele eticii comuniste este, în substanța ei, un act conștient rezultat din interacțiunea unor factori complecși și care implică întotdeauna, ca moment necesar, autodepășirea. Iată de ce lucrarea

nu numai că nu recomandă rețete educative universal-valabile, ci, dimpotrivă, îndeamnă la analize și meditații creatoare, la suplețe în gândire și fapte, la respingerea oricăror forme de activitate caduce, buchere, osificate sau festiviste.

Sînt remarcabile paginile din lucrare consacrate spiritului partinic, consecvenței revoluționare, intransigenței față de lipsuri, îmbinate cu omenia, cinstea, onestitatea — trăsături care definesc conduita comuniștilor și exercită o influență pozitivă asupra ansamblului relațiilor interumane, constituindu-se într-un model de conduită pentru colectivitate. „Modalitatea cea mai eficientă de a exercita o înflăcărare puternică asupra celor din jur, de a le dinamiza energiile, de a antrena la o muncă susținută pentru a învinge orice obstacol în vederea realizării țelurilor propuse este *exemplul personal*. Prin natura sa revoluționară, comunistul este un om de acțiune, care trece imediat de la vorbă la faptă, care, odată ce s-au cristalizat obiectivele și s-au delimitat căile de acțiune, pornește

hotărît la realizarea lor. Unitatea dintre ceea ce spune și ceea ce face caracterizează esența profilului său politico-etic. El nu se poate mulțumi doar să propage cerințele eticii comuniste, să explice și să insiste asupra însemnătății principiilor și normelor eticii și vieții comuniștilor, ci este dator să le afirme în practică, zi de zi, în toate împrejurările“ (p. 242).

Spre deosebire de alte cărți turdite tematice, care rămîn uneori tributare didacticismului sau devin, într-o măsură sau alta, moralizante, *Etica comunistă și conduita militară* este, în substanța ei, o lucrare-dezbateri. O dezbateri la care cititorul este invitat să participe, afectiv și rațional, împreună cu autorul. O dezbateri deschisă, sinceră, responsabilă, omenească despre lume și viață, despre locul și rostul fiecăruia în marea familie a națiunii noastre socialiste. O dezbateri care îndeamnă la meditație și la acțiune.

Dr. Al. Gh. Sava

George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, vol. I, 1977; vol. II, 1978

Între variantele moderne ale analizei științifice a culturii, investigarea structurii sale sociale ca proces istoric devine cu atât mai actuală cu cît, în cadrul sistemului social, cultura apare cu un grad înalt de persistență socială și cu unul diminuat în ce privește variabilitatea sa structurală. Aceste două caracteristici ale culturii ca fenomen social permit, pe de o parte, orientarea analizei sociologice într-un plan sincron vizînd decelarea principalilor săi invarianți structurali — și în această direcție sînt cunoscute achizițiile structuralismului în antropologia socială și culturală — cît și, pe de altă parte, ceea ce devine tot mai mult nu numai o viziune complementară cu prima, ci o obligație ce derivă direct din normele de științificitate a cercetării, analiza istorică a fenomenului social cultural, atît ca investigație empirică, vizînd producerea unor semnificații teoretice cît și invers, ca verificare a unor achiziții teoretice mai mult sau mai puțin produse ale unei analize sincronice.

În acest context teoretic și metodologic se plasează lucrarea cunoscutului sociolog clujean, George Em. Marica, autorul unor contribuții importante la dezvoltarea socio-

logiei românești. Studiile sale, cu excepția celor asupra sociologiei germane sau a celor privind psihologia mahalalei ori sociologiei rurale, sînt centrate asupra unui interes științific major: revoluțiile de la 1848 în Țările Române, și, îndeosebi, ideologia și cultura generației pașoptiste transilvănene. Cu atît mai mare apare interesul pentru noua carte a profesorului Marica cu cît reprezintă rodul unor cercetări intense și întinse pe durata a trei decenii asupra unui aspect dintre cele mai semnificative ale istoriei noastre naționale. Într-adevăr, studiile cuprinse în lucrarea sa ultimă au fost elaborate în ultimele două decenii, o parte din ele fiind publicate, deja, în reviste ca „Tribuna“, „Korunk“, „Revista de filozofie“ sau „Viitorul social“, fără a dăuna prin aceasta, în vreun fel, omogenității cărții de față sau focalizării ei tematice.

Ipoteza centrală a cercetării solide și amănunțite pe care o întreprinde G. Em. Marica privește raporturile dintre structura socială a unui tip determinat de societate, societatea transilvăneană din secolul trecut, și producția sa culturală manifestată, în principal, ca producție scrisă, dar și în forme

materiale semnificative, cum este, de exemplu, portul popular. Dacă în procesul creării vieții lor materiale, producând o anumită formă a relațiilor lor sociale, oamenii produc și un univers spiritual corespunzător determinat istoric, atunci teza lui Marx poate fi utilizată eficient pentru înregistrarea inclusiv a unor tipuri sociostructurale al căror caracter specific determină specificitatea culturală a unei societăți determinate concret-istoric. Este cazul societății transilvănene la începutul secolului al XIX-lea, în care raporturile sociale specifice împletirii exploatarei sociale cu cea națională a românilor din Transilvania, grupează o anumită solidaritate culturală relativ stabilă și traversând raporturile dintre clasele sociale. Această specificitate este cu atât mai categorică, cu cât gradul structurării corpului social este mai redus, ceea ce explică faptul că o categorie socială cum este intelectualitatea transilvăneană preia funcția și rolul istoric al unei clase sociale evasiabsentă în condiții istorice determinate (burghezia), ceea ce face ca însăși acțiunea socială a intelectualității transilvănene în secolul trecut să nu poată fi înțeleasă decît prin raportare la structura socială specifică în care ea se încadrează.

Pe de altă parte, și acesta este lucrul cel mai important ca noutate pe care-l aduce cartea lui G. Em. Marica, analiza producției culturale, ca activitate esențială a intelectualității, devine o cale tot atât de importantă pentru înțelegerea structurii sociale și a procesului istoric la care ea se raportează. Pe de o parte, deci, caracterul progresist al unor doctrine sociale ori politice este explicat sociologic prin analiza structurii sociale corespunzătoare ei ca fenomen cultural, pe de altă parte, structura socială însăși este construită atît în baza relațiilor materiale obiective care-o determină, cît și a produselor spirituale subiective prin care ea se manifestă.

Concluzia pe care o permite metodologia analizei sociologice întreprinsă de G. Em. Marica impune, la rîndul său, două condiții pe cît de importante, pe atît de dificil de satisfăcut. Este vorba, mai întîi, de faptul că o cercetare sociologică bazată pe această metodologie este obligată la o investigație empirică complexă, care, dată fiind specificitatea domeniului analizat, reprezentat prin fapte simbolice mai greu înregistrabile și cuantificabile empiric, nu stă la îndemîna oricui, și, în al doilea rînd, relevanța analizei empirice nu devine reală decît dacă raportarea materialului colectat este făcută atît la structura proprie a societății analizate, cea a Transilvaniei din secolul trecut, cît și la tipuri structurale diferite de aceasta și care o influențează în același timp. Dificultatea satisfacerii acestor două condiții nu constituie o problemă, însă, atunci cînd

este vorba de un bun cunoscător nu numai al culturii și societății transilvănene din secolul trecut, dar și a celor ungare, austriece și germane, și în al doilea rînd, cînd formația teoretică a cercetătorului este suplimentată de o experiență practică îndelungată și de o rară seriozitate a căutării unui material documentar puțin sistematizat și greu de identificat, dar acestea sînt calitățile exemplarei atitudini față de cercetarea sociologică cu care a obișnuit, de mulți ani, G. Em. Marica cititorii săi!

Într-adevăr, cel dintîi aport pe care-l aduce lucrarea sa științelor sociale (istoriei, sociologiei, antropologiei, chiar economiei) este înfățișarea unui vast fond documentar al culturii noastre naționale, rar și puțin cercetat pînă în prezent, dar de o relevanță deosebită pentru înțelegerea semnificației actului cultural în transformările sociale, economice și politice pe care le-a suportat societatea transilvăneană de-a lungul întregului secol al XIX-lea. Colecția gazetelor ardelenne — în special a celor ale lui G. Barițiu — este analizată atît în sine, ca un cîmp cultural specific de idei, cît și din perspectiva impactului său social: constituirea unui public românesc de presă și semnificația structurii acestuia pentru procesele sociale și mai ales politice ale epocii.

A doua contribuție majoră privește infrastructura psihosocială a Transilvaniei din secolul trecut pe baza analizei modului în care credințele, mentalitatea, gradul de instrucție, ca și aspirațiile românilor transilvăneni sînt reprezentate în activitatea de producere a culturii tipărite (în special a presei). Amănuntele, în aparență nesemnificative sociologic, ale elaborării unei gazete, redactării, tipăririi și chiar difuzării ei devin indicatori relevanți ai unei cercetări care știe să utilizeze eficient, în baza unei scheme teoretice clar formulate, întregul material empiric colecționat. Este aici un merit important al autorului, pericolul „scufundării” în masa datelor empirice fiind depășit cu eleganța unei analize complexe ce folosește nu numai instrumentele sociologiei, deși în primul rînd pe ale acesteia, ci și ale istoriei și lingvisticii, antropologiei și psihologiei, beneficiind de o cultură profundă și întinsă.

În consecință, pe construcția teoretico-empirică realizată astfel, G. Em. Marica exemplifică prin micromonografii dedicate celor doi corifei ai culturii ardelenne pașoptiste, G. Barițiu și S. Bărnăuțiu. Dacă studiile dedicate primului sînt cantitativ mai reduse, în comparație cu cele asupra operei și activității lui Barițiu (cărora li se dedică întreg volumul al doilea al lucrării), ele surprind în primul rînd prin noutatea evasiabsolută a materialului documentar relevant și prelucrat, ca și prin explicația sociologică a unora dintre ideile și activitățile sale, prin raportarea lor,

pe de o parte, la cadrul sociocultural intern, cit și la marile curente ideologice ale vremii care l-au influențat pe juristul transilvănean (îndeosebi dreptul istoric al lui Savigny, dar și cel pozitiv fundamentat de Jhering, ca și filozofia kantiană prin opera lui Krugg).

În sfârșit, al doilea volum urmărește principalele planuri în care G. Barițiu a activat: mai întâi activitatea sa de ziarist, îndeosebi de editor al „Gazetei Transilvaniei” (revista este urmărită nu numai în perioada cit ea a fost sub conducerea lui Barițiu, ci pe toată perioada apariției ei, din 1838 până în 1945), dar și al „Calindariului pentru poporul românesc”, apoi, în strinsă legătură cu această activitate, cea de bibliograf și bibliolog, pe care Barițiu a desfășurat-o prin intermediul gazetelor sale. Chiar dacă activitatea nemijlocit politică, de revoluționar, a lui Barițiu este prezentată direct într-un capitol mai redus cantitativ, evaluarea ei critică apare în toate celelalte capitole ale lucrării: cel destinat analizei opiniilor lui Barițiu despre literatură în general și limbă în special, în capitolul bogat în materiale documentare despre activitatea lui Barițiu în Academia Română (care este în același timp și un capitol inedit și util pentru istoria acestei instituții), cit și în capitolul privind

notele de călătorie, în care analiza se desfășoară prin comparație cu notele și jurnalele de călătorie românești de epocă.

Un studiu, publicat încă din 1971, este consacrat preocupărilor filozofice, psihologice și sociologice ale lui G. Barițiu, acestea din urmă fiind caracterizate printr-o orientare sociologizantă ce transpare din studiile sale de istorie socială (p. 282) și prin cercetarea analizei sale sociologice pe problema rural-agrară, problemă în care, „înainte de Dobrogeanu-Gherea, vorbește de o nouă iobăgie” (p. 283).

Adăugind la calitățile de excepție ale conținutului *Studiilor de istoria și sociologia culturii române ardelenice din secolul al XIX-lea* noutatea și relevanța materialelor empirice-documentare, finețea și complexitatea interpretării lor, metodologia riguroasă și creatoare, pe cele ale unui stil cu totul literar (chiar dacă uneori încărcat cu familiarisme), nu putem încheia decît prin cuvinte elogioase pentru autorul lor care și-a sărbătorit opt decenii și jumătate cu o reușită științifică remarcabilă din toate punctele de vedere.

Ion Ungureanu

Dan Cruceanu, *Caracterul dinamic al culturii în socialism*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1978

Interesul crescînd pe care-l suscită în rîndul specialiștilor, dar și al publicului larg, cărțile de teoria culturii, problemele dezvoltării și ale sensului culturii în lumea de azi, este fără îndoială revelator pentru fizionomia intelectuală a omului modern, pentru o concepție ce-și face loc tot mai mult în perimetrul științelor sociale referitoare la locul, rolul, valoarea și semnificația supremă a culturii spirituale în societatea contemporană. În epoca noastră, cultura încetează să mai reprezinte apanajul unor elite sau minorități privilegiate. Tendinței accentuării caracterului de masă al culturii i se suprapune în mod pregnant tendința afirmării dimensiunilor ideologice și a valorilor subiacente acestora în raporturile dintre sistemele culturale și sistemele sociale, dintre diferitele paliere ale culturii în interiorul aceleiași societăți.

Lucrarea lui Dan Cruceanu se situează, fără a ignora riscurile și dificultățile unui demers teoretic avînd ca obiect ineputabilă și controversată problematică sociologică a culturii, în miezul unor interogații majore,

al unor dispute ideologice care sînt departe de a-și fi aflat rezolvarea. Efortul autorului se îndreaptă în direcția elucidării conotațiilor și semnificațiilor unor concepte consacrate în tecria culturii, în lumina unor dezbateri ideologice actuale. Delimitîndu-se de principalele definiții ale culturii din literatura filozofică și sociologică nemarxistă, integrînd într-o viziune unitară contribuțiile gîndirii marxiste, ale cercetătorilor din țările socialiste, punctele de vedere ale culturologilor din țara noastră, Dan Cruceanu vizează dincolo de liniamentele unei analize conceptuale, articulațiile noțiunii de cultură, raporturile acesteia cu marile concepte ale sociologiei culturii. Ipotezele sale metodologice urmăresc să aducă în prim-planul cercetării cîteva probleme cheie: determinarea socială a culturii contemporane, sensul ideologic al culturii socialiste, sensul umanist al acesteia, dimensiunea de masă a culturii noiîrînduiri, coordonatele și obiectivele politicii culturale ale partidului comunist și statului socialist.

Determinismul social al culturii constituie deci, în concepția autorului, un ansamblu de raporturi mediatizate pe diverse trepte și paliere ale proceselor sociale ce au loc la convergența factorilor și condițiilor vieții sociale reale, conexind în ultimă instanță baza și suprastructura unei societăți.

Ceea ce i se pare lui Dan Cruceru însă fundamental pentru definirea oricărui tip de cultură, problemă de altfel ireductibilă la o simplă recunoaștere a determinării sociale a culturii, rezidă într-o corelație existentă la nivelul suprastructurii societății, între cultură și ideologie, între diversele forme ale conștiinței sociale și instituțiile corespunzătoare. Autorul evidențiază în această ordine de idei complexitatea și caracterul contradictoriu al relației dintre cultură și ideologie; determinările ideologice în structura și dinamica culturii aparînd astfel ca principali parametri sociali de configurare și manifestare ale unui tip de cultură. Pentru Dan Cruceru, sensul ideologic al culturii socialiste comportă două aspecte: „Mai întâi, pentru că ideologia (...) intruchipează conștiința politică, morală, un domeniu al culturii spirituale în accepția creatoare și revoluționară a filozofiei marxiste. Al doilea aspect se referă la faptul că ideologia nu rămîne doar un domeniu component al culturii spirituale, ci pătrunde și influențează toate celelalte sfere ale culturii, reprezentînd un adevărat ax atît al culturii materiale, cît și al culturii spirituale” (p. 117).

În cazul culturii socialiste, interferența sensului ideologic și a celui umanist îmbracă, pe de altă parte, un caracter necesar și conștient, cu atît mai puternic și cu atît mai profund transformator cu cît spiritul umanist al concepției revoluționare despre om și societate a clasei muncitoare tinde să impregneze conștiința omului noii orînduirii, întreaga conștiință socială. În societatea socialistă se întrunesc, prin acțiunea tenace a omului conștient de forța și menirea sa, condițiile înlăptuirii proiectului generos al clasicilor marxismului despre „omul total” devenit ființă supremă pentru semenul său.

„„Omul total” — subliniază Dan Cruceru — evidențiat de gândirea marxistă este o sinteză a idealului umanist tradițional, al cărui profil era pur spiritual, cu noul model prefigurat ca revoluționar, activ, care vrea să transforme societatea prin acțiune practică, revoluționară, pentru instaurarea unui nou tip de societate și implicit construirea unui mediu ambiant, social și cultural, favorabil noului tip uman” (p. 132).

Desigur, cîmpul confruntărilor de idei din lumea contemporană este populat de un număr eterogen de doctrine și teorii care accentuează sau neagă caracterul ideologic al culturii, sensul umanismului culturii. Diso-

cierile și controversele teoretice între culturologii marxști și cei nemarxști se manifestă actualmente atît în ceea ce privește principiile, esența și tipologia unei culturi într-o societate dată, cît și în ceea ce privește conținutul, manifestările și aspectele particulare ale fenomenelor de cultură. Autorul nu se lasă prins în capcanele pe care un tur de orizont al tendințelor și orientărilor în filozofia și sociologia culturii le ridică în fața înțelegerii semnificațiilor contemporane ale culturii — ca fenomen social total.

Fără discuție, cultura socialistă este ca atare fenomen social total. Nu este mai puțin adevărat că dimensiunea de masă a culturii socialiste nu este străină de cea pe care întreaga cultură a secolului al XX-lea o evidențiază ca definitorie. Mijloacele de comunicare de masă și-au pus o amprentă înconfundabilă asupra culturii zilelor noastre, care nici nu mai poate fi concepută altfel decît o cultură de masă; dar ceea ce deosebește cultura socialistă de cultura de masă în capitalism constă nu atît în masivitatea mijloacelor puse în joc sau în audiența extinsă la scară macrosocială, cît mai ales în finalitatea socială a acțiunii culturale. Industria culturală occidentală invadează piața obiectelor culturale stimulînd practicile de consum pasiv, narcotizînd publicul, iar afacerea gigantică pe care ea o dirijează se dovedește pe cît de rentabilă din punct de vedere financiar, pe atît de nocivă din punct de vedere social și cultural.

Funcția socială a culturii de masă socialiste constă, însă, diametral opus, în asigurarea accesului real și integral al maselor largi de oameni ai muncii la valorile culturii, atestînd și în sfera culturii caracterul popular, profund democratic al orînduirii socialiste. Această funcție se realizează prin mecanisme specifice — socializarea, educația, învățămîntul —, concomitent la scara individului și la scara grupurilor sociale, a societății în totalitatea ei. Apar noi modele culturale, comportamentele se restructurează, ca de altfel și sistemele valorilor morale, estetice etc., angrenîndu-se într-un flux unitar conștient, toate resursele, toate energiile, potențialul cultural al întregii societăți.

O întreagă experiență istorică a edificării socialismului în țara noastră a demonstrat că raportul între cultură și politică nu este nici univoc determinat, nici definit odată pentru totdeauna. Obiectivele și sarcinile politicii culturale ale partidului comunist și ale statului nostru socialist sînt subordonate scopului suprem — formarea omului nou, constructor conștient și devotat al comunismului, personalitatea multilaterală și armonios dezvoltată. Ele corespund vocației revoluționare a concepției strategice despre dez-

voltarea noii societăți a partidului, imperati-velor fiecărei etape străbătute, transformă-rilor neconținute ce au loc și care, la rindul lor, contribuie la impulsivitatea mersului înainte al societății socialiste spre comunism.

Dezvoltarea culturii socialiste este incontestabil un proces amplu, de durată, dinamic și modelator la scara fiecărui individ în parte și la scara întregii societăți. Acest proces este inseparabil de cel al făuririi unei civilizații materiale și spirituale superioare celor ce au precedat-o.

Prin informația minuțioasă și patosul argumentării, în primul rînd, cartea lui Dan Cruceru se impune publicului și constituie, credem, o contribuție meritorie în literatura sociologică românească, la aprofundarea problemelor dezvoltării culturii socialiste. În același timp, este o invitație la dezbateri între toți cei preocupați de destinele culturii moderne, o lectură agreabilă și instructivă.

Mihail Milca

Elena Voiculescu, Marin Voiculescu, *Renașterea africană*, Edit. politică, 1979, București

Afirmarea tot mai puternică a țărilor africane pe arena mondială, manifestarea lor dinamică și activă în dezbaterile problemelor internaționale, participarea angajată în lupta pentru eradicarea colonialismului, pentru democratizarea relațiilor dintre state, pentru independență și suveranitate sînt realități care justifică și stimulează o studiere temeinică a fenomenului african. De altminteri, extinderea și diversificarea continuă a raporturilor țării noastre cu statele Africii, cursul mereu ascendent al legăturilor de colaborare ale României cu tinerele state africane independente, în spiritul egalității depline în drepturi, constituite rațiuni suficiente ale interesului pe care opinia publică, largi cercuri științifice, îl au față de economia, politica și spiritualitatea africană. După cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu într-un interviu acordat în preajma vizitei sale în opt țări africane, strălucit mesaj de pace și prietenie: „... în politica generală a României, de colaborare cu toate statele, Africa ocupă un loc deosebit, aceasta înscriindu-se în lupta generală împotriva politicii imperialiste și colonialiste, pentru relații democratice, bazate pe deplină egalitate în drepturi, pe respectul independenței și suveranității, pe neamestecul în treburile interne și avantajul reciproc¹.

Studierea realităților africane, a vieții, concepției și modului de organizare al acestor popoare, se impunea, de aceea, tot mai mult ca o sarcină prioritară a cercetării în domeniul științelor politice, tocmai în scopul identificării acelor elemente reale, de conținut,

care pledează pentru întărirea unității și solidarității țării noastre cu statele continentului african.

Răspunzînd unei cerințe de mult resimțite în literatura noastră de specialitate, lucrarea *Renașterea africană*, semnată de Elena și Marin Voiculescu, se înscrie ca o monografie de prestigiu ce oferă cititorului o atentă analiză a realităților africane, un bogat material factual, concepte și idei valoroase care reușesc să contureze cu putere imaginea actuală și de perspectivă a unui continent ce se afirmă tot mai mult ca un făuritor al propriei sale istorii.

Abordînd o vastă problemă, lucrarea începe cu studiul procesului afirmării națiunilor africane, învederînd în mod argumentat specificitatea fenomenului constituirii și afirmării acestor națiuni, inconsistența teoriilor ce și propun o comparație mecanică între modul de formare a națiunilor europene și cel ale națiunilor ce se afirmă astăzi pe continentul african. Cu multă atenție, autorii studiază structurile și instituțiile politice africane, atât cele tradiționale, cit și cele moderne. Așa, de pildă, reține atenția analiza nuanțată a fenomenului tribal, a rolului său în viața africană, punerea în lumină a particularităților și trăsăturilor sale pozitive, ca mod de organizare și consolidare a unor anumite etnii, dar și a valențelor negative ale tribalismului ca mijloc de scindare și de stimulare a unor adversități politice. Importanța statului național este evocată cu deosebită vigoare, subliniindu-se pe bună dreptate rolul esențial pe care această structură — ce se afirmă tot mai mult în lumea modernă — îl are în afirmarea independenței și suveranității popoarelor, în promovarea unei politici naționale independente.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Interviu acordat televiziunii și ziarului „L'Union” din Gabon*, în „Scinteia” nr. 11392, din 7 aprilie 1979.

Un deosebit interes îl prezintă acea parte a lucrării în care sînt examinate partidele și democrația în Africa. În baza unei analize atente, autorii scot în evidență tendințele vieții politice africane, explicînd afirmarea sistemului monopartidist în viața politică africană. Ei subliniază, totodată, inconsistența încercărilor de a impune statelor africane anumite modele de organizare politică, artificiale și inadaptabile în condițiile popoarelor respective.

Pe baza analizei practicii diferitelor state africane, se reliefează concluzia că democrația africană își găsește ample posibilități de realizare în cadrul unor sisteme politice axate pe concentrarea energiilor tuturor forțelor naționale spre afirmarea independenței, creșterea nivelului economic, edificarea unei societăți noi, al cărui țel trebuie să-l constituie, în esență, bunăstarea. Autorii relevă că adevărata măsură a democrației nu o constituie numărul partidelor, ci convergența intereselor acestora cu aspirațiile fundamentale ale popoarelor. După cum se arată în lucrare, „numai o analiză diacronică și sincronică, de pe poziția materialismului dialectic și istoric și în temeiul cunoașterii concrete a realităților din aceste regiuni ale lumii poate să conducă la concluzii teoretice valide, pertinente cu privire la local, rolul și evoluția partidelor politice în viața social-politică africană, la tendințele caracteristice de evoluție, la principalele orientări programatice” (p. 90—91).

Un interes considerabil îl prezintă acele părți ale lucrării în care este examinat socialismul african, punctele lui de conexiune și elementele de specificitate în raport cu teoria socialismului științific. Remarcînd că nu există o doctrină socialistă unitară africană identică pentru toate partidele și statele africane care au pășit pe o cale independentă de evoluție, autorii subliniază, în mod cu totul justificat, că varietatea modelelor elaborate de fiecare partid constituie concretizarea anumitor experiențe proprii.

Deosebit de interesante ni se par acele analize ale doctrinelor socialiste africane, desprinse din cercetarea operelor teoretice ale conducătorilor africani și a platformelor politice programatice ale unor partide de guvernămînt. Raportarea opțiunilor socialiste africane la teoria socialismului științific permite autorilor interesante considerații ce

denotă o cunoaștere și observare atentă a realităților africane. „Experiențele sociale africane atestă nu numai o diversitate și o varietate de forme, modele sociale, expresie a adecvării la condițiile concrete, dar și o anumită convergență privind exigențele fundamentale ale unei orînduiri superioare. Indispensabile sînt în acest sens lichidarea asupririi naționale și sociale, asigurarea dreptății sociale, situarea bunăstării și fericirii popoarelor ca scop fundamental” (p. 117).

Un merit al lucrării, pe care dorim să-l subliniem, este înfățișarea, într-o perspectivă reală a umanismului african, a problemelor noi pe care le ridică decolonizarea spirituală, a cerințelor manifestării personalității africane în lumea contemporană.

Ocupîndu-se de relația dintre viziunea socialismului african și concepția materialismului istoric, autorii pun în lumină faptul că apropierea doctrinarilor africani de socialismul științific a fost și reprezintă o apropiere procesuală. Atracția ideologiei socialismului asupra tinerelor state, fiind un fenomen pe deplin firesc, demonstrat de forța și viabilitatea unei teorii științifice care și-a cîștigat un prestigiu indiscutabil în întreaga lume, concretizarea și aplicarea socialismului la fenomenele africane solicită „o recitare și o regîndire a lui dintr-o perspectivă africană” (p. 211), ceea ce exclude orice mimetism ideologic sau adoptarea unor modele care nu ar corespunde pe deplin aspirațiilor și realităților specifice ale evoluției fiecărui popor.

Cercetare monografică de mare interes, *Renășterea africană* reprezintă o lucrare atractivă, utilă și instructivă pentru toți cei care doresc să pătrundă în esența realităților africane contemporane. Ea nu demonstrează numai tradiția și permanența unor aspirații de libertate, de emancipare socială și națională, dar transmite și un mesaj umanist de solidaritate și înțelegere față de unele popoare care se pronunță pentru făurirea unei vieți libere și independente. Solidaritatea activă a României cu aceste țări capătă dimensiunile unui fenomen firesc, legitim și necesar, dictat de identitatea aspirațiilor de pace și progres, de înțelegerea realităților și năzuințelor legitime ale popoarelor de a trăi libere, într-un climat de colaborare rodnică, bazat pe respect și egalitate deplină în drepturi.

Conf. univ. dr. Victor Duculescu
Academia „Ștefan Gheorghiu”

Amza Săceanu, *Dialog la scenă deschisă*, București, Edit. Meridiane, 1979

Permanent, în cursul evoluției creației dramatice universale, publicul n-a fost doar un receptor pasiv, ci a contribuit, în mod activ, la determinarea socială a actului teatral, la îmbogățirea sensului acestuia cu valori și semnificații nemijlocit umane. De fapt, nici una din funcțiile teatrului nu s-a putut realiza și nici nu se poate realiza fără a se transforma într-o adevărată stare de conștiință socială, fără participarea unui public competent, integrat activ dublului circuit al mesajului artistic — cunoașterii și acțiunii sociale. În pofida acestei evidente, se afirmă astăzi, tot mai frecvent, că teatrul contemporan înregistrează un fenomen de criză, concretizat de absența publicului. Analizând implicațiile acestui fenomen, o serie de exegeți își manifestă îngrijorarea în legătură cu pasivitatea publicului datorată penetrației masive a mass-mediei în cadrul intereselor sale culturale dominante și încearcă să elaboreze diferite soluții, dacă nu inedite, cel puțin cu efect revigorant.

Din acest punct de vedere, cărții *Dialog la scenă deschisă* trebuie să i se recunoască de la început meritul de a nu se ralia părerilor adeptilor „crizei” teatrului și de a găsi argumente viabile pentru o interpretare deschisă dialogului larg asupra configurației și motivațiilor angajante ale celei de „a patra dimensiuni a artei” care este publicul.

Cunoscător avizat al aspectelor vieții noastre teatrale și conștient de menirea și responsabilitățile sociale ale teatrului în „Cetate”, Amza Săceanu își asumă dificila misiune de a revendica în ultima sa lucrare* necesitatea aplicării analizei sociologice într-un domeniu în care prioritatea abordării estetice s-a impus pînă acum cu necesitate.

Calificată de către prof. dr. Ion Iordăchel — prefăcutor al cărții — drept o „premieră în domeniul sociologiei teatrului”, lucrarea constituie, dincolo de călduroasa pledoarie pentru valoarea intrinsecă a spectacolului teatral, o evaluare sociologică riguroasă a funcțiilor teatrului în societatea românească, a comportamentelor și atitudinilor pe care această prestigioasă instituție cultural-artistică

le induce în rîndul publicului. Cercetînd teatrul ca fenomen social și evidențiînd dublul caracter al publicului de a fi, în același timp, obiect și subiect activ al mesajului artistic, autorul este conștient de marea responsabilitate civică care revine artei spectacolului în modelarea conștiinței sociale și perfecționarea relațiilor sociale, atît pentru că suscită idei, îndeamnă la reflecții, dar mai ales pentru faptul că mobilizează la acțiune. Concepută într-o asemenea manieră sociologică, scena — acest microunivers social aparte — transcende tiparele stereotipe ale reflecțiilor estetizante, pentru a se transforma — în concepția autorului — într-o tribună a conștiințelor militante, în cadrul căreia actorii sociali și oamenii de teatru sînt, deopotrivă, participanți activi la recreerea vieții „Cetății” și la elaborarea unui model dinamic al trăirii culturii. Generat de necesitatea abordării teatrului în toată complexitatea ipostazelor sale sociale (ca formă de comunicare, ca instituție socială, ca program cultural de acțiune ș.a.m.d.), demersul sociologic al lucrării, strîns împletit cu viziunea artistică, reușește să redea, pertinent, dimensiunile raportului teatru-public, atît prin ilustrarea componentelor imaginii scenice în conștiința spectatorilor, prin evidențierea preferințelor, efectelor și motivațiilor frecventării, cît mai ales prin evaluarea făcută propunerilor și sugestiilor de optimizare a activității teatrale, elaborate de public.

O asemenea analiză a fost în mod necesar precedată de cercetarea sociologică concretă** efectuată de către autor asupra unui eșantion reprezentativ de populație, alcătuit din o parte din publicul obișnuit al teatrelor bucureștene. Investigînd opiniile și atitudinile unei mari mase de subiecți aparținînd celor mai reprezentative categorii socioprofessionale de la nivelul Capitalei, lucrarea repertoriază distribuția variabilă a comportamentelor față de teatru, structura lor motivațională, evantaiul larg de evaluări culturale și elaborează, pe această bază, un program concertat de acțiune (cu participarea mai multor factori) pentru optimizarea repertoriului, conținutului și modului de desfășurare a stagiunilor teatrale.

* Autorul s-a evidențiat, între altele, și prin publicarea unor competente lucrări de estetică, cronică și critică dramatică — *Teatrul în cetate* (1974), *Fașa văzută și nevăzută a teatrului* (1974), *Talia... Thaliet* (1975) — care au captat interesul publicului și s-au bucurat de aprecieri unanime din partea specialiștilor.

** Investigația sociologică care a stat la baza concluziilor lucrării a fost efectuată în cadrul Catedrei de sociologie a Academiei „Ștefan Gheorghiu” și a constituit sursa principală de informare a autorului pentru realizarea tezei sale de doctorat.

O idee semnificativă, care oferă unitate lucrării, este considerarea producției teatrale atât ca „obiect pentru subiect, cât și ca subiect pentru obiect” (p. 68). Înțelegând că publicul nu reprezintă o masă amorfă, nediferențiată, ci cuprinde grupuri diferite cu aptitudini, gusturi și preferințe care se structurează într-un registru cultural foarte diversificat, autorul concepe receptivitatea și comunicarea ca două dintre dimensiunile esențiale ale artei scenice. Nu există „... un singur public: noțiunea are o dimensiune istorică, ea antrenează procese, comportamente, sisteme de referință și valorizări tot atât de diverse, pe cât de diverse sînt opiniile, pozițiile, situațiile care îi caracterizează pe componenții săi” (p. 69). „Lipsa de receptare, indiferența publicului (mai ales cînd acestea, sînt în constante) reprezintă, cu rare excepții, un certificat de incapacitate pentru emițător” (p. 72).

Abordînd cu mijloacele metodologice ale investigației sociologice valoarea estetică, dar și cea sociologică a textului dramatic transpus în spectacol, A. Săceanu consideră că, în mod general, comportamentul publicului nu poate fi explicat decît în contextul altor fapte sociale determinate, fiind marcat atît de personalitatea spectatorului, cît și de realitatea socială. Geneza — circulația — receptarea creației artistice sînt privity, în consecință, ca principalele puncte ale traiectoriei de-a lungul căreia instituția teatrală își aduce contribuția la cultură, participînd la actul social al ierarhizării valorilor și la modelarea personalității umane prin socializarea acestor valori. Conceperea unitară a acestui proces îi dă posibilitatea autorului de a plasa teatrul românesc, fenomenul teatral, în însăși contextul evoluției societății româ-

nești, în raport cu transformările ei structurale.

Partea a doua a lucrării, completînd-o armonios pe prima, constituie o ilustrare pertinentă, argumentată a democratismului culturii noastre socialiste, prin considerarea în analiză a celor mai semnificative aspecte ale Festivalului național „Cîntarea României”, așa cum este acesta receptat de conștiința publicului. De la enumerarea festivalurilor de teatru pe plan național pînă la investigarea amplitudinii mișcării teatrale bucu-reștene, de la abordarea repertoriului original și pînă la analiza detaliată a componentelor spectacolului, a factorilor care contribuie la închegarea lui, întreaga lucrare se constituie într-o dezbateră validă asupra semnificației sociale a mișcării noastre culturale, asupra sensurilor creatoare ale participării maselor la munca de concepție și difuzare a spectacolelor artistice.

Conchizînd că „teatrul poate să devină o școală a modelării conștiințelor numai în măsura în care se revendică din contemporaneitate” (p. 175) și că „dezbateră, ca formă de dialog între instituția de spectacol și publicul său, este un instrument de lucru educativ și eficient” (p. 174), lucrarea milită pentru întărirea funcțiilor sociale ale teatrului, pentru o mai mare deschidere spre nou a acestei dinamice instituții vii, care-și „asociază experiența cu imaginația, așteptările și entuziasmul unor largi pături ale populației” (p. 175).

Optînd pentru completarea viziunii estetice dominante cu o concepție socială mai largă, lucrarea contribuie, totodată, la elaborarea unor măsuri, fundamentate științific, de către factorii de decizie, constituind și din acest punct de vedere o realizare merituosă.

S. R.

engleza

Septimiu Cheleea, Metode și tehnici de cercetare sociologică — experimentul psihosociologic, Academia „Ștefan Gheorghiu”, 1979

Elaborarea oricărei lucrări de metodologie dă expresie unei tendințe, în evoluția cercetării științifice, spre sistematizare și codificare a instrumentelor de investigație și a conceptelor analitice. Lucrarea lui Septimiu Cheleea, *Metode și tehnici de cercetare socio-*

logică — experimentul psihosociologic, are ca atare, o asemenea semnificație.

În concepția autorului, în cadrul sistemului metodologic al cercetării sociologice, experimentul are o poziție „centrală”. Această poziție derivă din faptul că sociologia este,

ea însăși, o știință a construcției sociale și, ca atare, este nemijlocit legată de cerințele planului social. Într-o asemenea perspectivă, rolul experimentului în procesele dirijate ale dezvoltării nu se relevă în deplină sa semnificație științifică și politică. De aceea, elaborarea unei lucrări consacrate experimentului este un act de semnificație politică și ideologică.

Lucrarea, pe care o prezentăm, este concepută dintr-o parte sistematică — prezentarea metodei experimentului — și o parte critică — prezentarea unor aplicații ale experimentului —, inclusiv din cercetări ale autorului, prin care sunt demonstrate, în mod practic, valoarea și limitele acestei metode. Procedind la schițarea structurii experimentului, autorul analizează componentele sau „termenii” acestuia „conceptele de bază” — și relațiile dintre acești termeni sau „schemele logice ale experimentului”. Acest lucru îi permite să dezvolte toate variațiile metodologice ale tehnicii experimentului. De la analiza structurii sale — componente și scheme logice —, autorul trece la prezentarea laturii practice-aplicative a acestei metode și evidențiază, în acest sens, treptele („etapele”, aplicării sale („etapele cercetării experimentale”). Demnă de reamintit, în această primă parte a lucrării, este permanenta preocupare a autorului de a elabora acele elemente prin care cercetătorul poate controla, permanent, metoda sub aspectul relevanței acesteia. În acest context sunt bine lămurite problemele „randomizării” („erorilor randomizante”) care, în fapt, exprimă controlul metodologic asupra variabilelor exterioare, necontrolate, care dau astfel de erori „neglijabile”. După ce definește conceptele de bază ale experimentului (variabilele, grupul experimental, momentul și situația experimentală), autorul se oprește asupra validității acestei metode în cercetările sociale, având în vedere că, inițial, aceasta era o metodă a științelor naturii.

Prezentarea schemelor logice ale experimentului permite autorului să opereze interesante distincții cu privire la canoanele tratării legăturilor cauzale între variabile și la specificul cauzalității sociale în raport cu posibilitățile furnizate de metoda experimentului în abordarea ei. Organigramele experimentului în diferite strategii de măsurare a influențelor dintre variabile contribuie la codificarea adecvată a schemei experimentului. Alături de schemele experimentale bazate pe canonul diferenței, este prezentată schema experimentală bazată pe canonul variației concomitente, exprimat, între alții, de E. Durkheim.

Autorul efectuează o permanentă raportare critică la literatura de specialitate în legătură cu abordarea tipurilor de experiment, respingând unele exagerări metodologice privind lărgirea sferei procedurilor experimentului și includerea unor categorii nejustificate (cum ar fi „experimentul prin încercare și eroare”, „studiul observațional controlat”). Ca atare, sunt amplu analizate experimentul de laborator și cel de teren cu toate tipurile acestuia.

Capitolul privind etapele experimentului furnizează, deja, un îndreptar în utilizarea, practic-aplicativă, a acestei metode, inclusiv etapele și operațiile lor, până la etapa redactării raportului de cercetare.

În fine, în partea a doua a lucrării sunt prezentate exemple de aplicare a experimentului în câteva domenii: a, experimentul autocinetic al lui Muzafer Sherif; b, experimentele lui E. Mayo în domeniul organizării muncii industriale; c, experimentul autorului în domeniul cercetării eficienței propagandei, cu ocazia unei cercetări în Beiuș.

Întrebările recapitulative și aplicațiile practice cu care se încheie lucrarea fac din aceasta un util îndreptar metodologic la îndemna tuturor cercetătorilor și activiștilor preocupați de cunoașterea controlată a fenomenelor și proceselor sociale din țara noastră

Slia Bădescu
I. B.

Elena Zamfir, *Cultura libertății*, București, Edit. politică, 1979

Lucrarea *Cultura libertății* de Elena Zamfir, apărută de curând în Editura politică, analizează complexitatea realităților contemporane de pe pozițiile concepției despre lume a

partidului nostru comunist și în lumina cuceririlor științei moderne, fiind primită cu interes de publicul cititor. Subliniind actualitatea problemei libertății, inclusiv în con-

dițiile etapei prezente de dezvoltare a societății noastre socialiste, autoarea își precizează încă din primele pagini obiectul investigației sale: „Convingerea noastră este că o dezvoltare reală a problematicei libertății nu poate avea loc decît prin situarea ei fermă în orizontul științelor sociale și umane, al psihologiei, sociologiei, antropologiei culturale etc.” (p. 10). Prima parte a lucrării este dedicată unei asemenea analize. Partea a doua pune în evidență cadrul social al libertății.

Deși din lucrare nu lipsesc necesare și fructuoase excursuri în domeniul istoriei teoriei despre libertate, precum și dezvoltări ale analizei conceptului în lumina dezbaterei filozofice propriu-zise, autoarea este vădit interesată mai ales de un alt tip de probleme și argumente decît cele „tradiționale”. În acest sens pare să afirme: nu cu citate din operele filozofice vom putea răsturna puternicele contraargumente pe care scientismul și influența lui în conștiința comună le aduc împotriva ideii însăși a libertății și a corolarului ei — responsabilitatea. Pentru aceasta se impune un nou mod de abordare, de asemenea științific, dar nu numai prin orientările de ansamblu, ci prin însăși premisele, ipotezele și metodologia de investigare. De aceea, principalul demers urmărit în lucrare este acela al demonstrării dialecticii determinismului și libertății prin combaterea atît a unui scientism care elimină orice responsabilitate umană, negînd însăși posibilitatea sau realitatea libertății într-o existență redusă la o cauzalitate mecanică atotputernică, precum și a unui „eticism” care, dimpotrivă, neagă orice determinare a opțiunilor și comportamentelor umane pretinzînd a fundamenta responsabilitatea pe „deplinul liber arbitru”. Consacrînd acestei probleme primul paragraf al lucrării intitulat *O dilemă actualizată: libertate sau determinism*, Elena Zamfir explicitează ceea ce s-ar putea numi antinomile conceptului de libertate în orizontul gîndirii științifice contemporane, în subtextul cărora — crede autoarea — „se poate întrevădea însă o întrebare mult mai dură prin consecințele sale: nu cumva ideea libertății este structural incompatibilă cu spiritul științei actuale” (p. 15).

Printre cerințele epistemologice — mărturisite sau nu — ale unui răspuns științific fundamentat la această „dilemă actualizată” este atît eliberarea filozofiei de orice reducționism scientistic, cît și depășirea acelor teze marxiste care, aflate în regres față de deschiderea pe care Marx însuși a făcut-o în problematica libertății, se mulțumesc cu o dezvoltare în mod exclusiv, în limbajul tradițional al filozofiei preștiințifice. Dar încă mai consistentă decît această operație critică (în cursul

căreia autoarea observă, pe drept cuvînt, sărăcia referirilor la conceptul de libertate în numeroase studii de psihologie, psihologie socială, sociologie, antropologie culturală etc.) se dovedește încercarea de a găsi un nou drum pentru a demonstra nu numai compatibilitatea, dar necesara conjuncție dintre determinism și libertate. Într-adevăr, Elena Zamfir pornește de la acel nucleu comun al conceptualizării libertății redat — după opinia sa — cel mai clar în definiția ei curentă: „libertatea este posibilitatea omului de a realiza ceea ce dorește”. Dacă aceasta — așa cum o precizează dealtfel însăși autoarea care-i revizulește și-i precizează ulterior determinările — nu este un rezultat final pe deplin satisfăcător și convingător, ci tocmai un început al demersului analitic, el este semnificativ pentru voința de a înova modalitățile înseși ale travaliului filozofic menit să pună în evidență „principalele componente ce intră în mecanismul libertății”. În acest context, libertatea apare cu două sensuri distincte: a, libertatea de alegere; b, libertatea de acțiune și de realizare (p. 20).

Amintînd numai originalitatea unor analize, cum sînt cele despre libertatea ca necesitate înțeleasă sau despre raportul dintre voință, necesitate, libertate și responsabilitate, vom sublinia că un aspect major, deosebit de pozitiv după opinia noastră, al opțiunii teoretice a autoarei îl constituie *preponderența viziunii socioantropologice asupra libertății*. Nu întimplător, dealtfel, Elena Zamfir își intitulează lucrarea *Cultura libertății*, explicînd, încă din primele rînduri, că în calitate de cadru prescriptiv al vieții sociale, cultura conține ca un demers esențial reglementarea libertății umane. Se explică, astfel, nu numai modalitatea aleasă de definire a conceptului prin prisma unei teorii a acțiunii umane, dar și spațiul amplu consacrat celei de-a doua părți a studiului, intitulată *Condițiile sociale, culturale și psihologice ale libertății*. Raportarea libertății la dezvoltarea economică, inclusiv problematica depășirii subdezvoltării, la cadrul social-politic și la conducerea participativă, analiza dialecticii trecerii de la „cultura tăcerii” la „cultura libertății” ca alternativă a culturii oprîmării, în sfîrșit, argumentele pentru o psihologie umanistă și o nouă etică a libertății evidențiază din nou preocuparea autoarei de a sintetiza, de pe pozițiile materialismului istoric, achizițiile științelor sociale și umane moderne în vederea unei înțelegeri mai profunde a conceptului de libertate.

Studiul își dovedește actualitatea și solidaritatea construcției lui fundamentale pentru că, evitînd cu grijă reducționismul, reevaluează cu curaj *locul argumentelor sociologice, psihologice și antropologice în cadrul discursului filozofic modern*, dovedind odată de-a mai mult

utilitatea contribuțiilor acestor discipline chiar și în înțelegerea acelor concepte de mare generalitate.

Pe această linie de analiză și interpretare, apreciem, în mod deosebit, prezența unor ample referiri la problematica etică a libertății, chiar dacă aceasta nu are pretenția de a constitui o tratare exhaustivă a unei teme atât de largi și dificile. Fiind întru totul de acord că anumite etici, cele predominant normative, au un limbaj structural deferit de limbajul unei științe a comportamentului, nu credem că această caracteristică ar fi valabilă pentru etică în general, cum ar părea să se înțeleagă din unele afirmații. O etică nu simplă normativă, ci explicativă și descriptivă nu poate evita înțelegerea comportamentului moral (inclusiv a alegerii etice) prin prisma determinărilor complexe ale realității (a „presimurilor”, cum se exprimă Elena Zamfir) și a complexei dialectici a libertății și necesității.

Din punctul nostru de vedere, sociologia moralei este chemată să ofere tocmai un asemenea tip de analiză capabil să coreleze determinările *ex post* cu cele *ex ante*, dând expresie nu numai reacțiilor de adaptare sau respingere ale comportamentului uman la anumite evenimente, ci și orientării teleonomice în raport cu scopurile, proiectele și aspirațiile viitoare. Am fi astfel de părere că dezvoltarea, într-o viitoare ediție a studiului, a dimensiunii teleonomice a omului și valorificarea acesteia în studiul libertății ca opțiune și acțiune umană ar putea completa spectrul, și așa extrem de larg, al investigației Elenei Zamfir.

Cultura libertății se dovedește un studiu realmente valoros, incitant, o contribuție originală ce mărturisește pasiunea pentru rediscutarea unor probleme esențiale de certă perenitate, în contextul evoluției cunoașterii filozofice și științifice în permanentă raportare la dialectica realității.

dr. Fred Mahler

***Dezvoltarea conștiinței socialiste a tinerei generații (contribuții la studierea problemei)* (coord. Fred Mahler), București, Edit. politică, 1979**

În contextul cercetării științifice a sistemului de valori, opțiuni și caracteristici specifice tineretului, a profilului moral-politic actual, volumul de studii aparținând cercetătorilor de la Centrul de cercetări pentru problemele tineretului este consacrat analizei „dezvoltării conștiinței socialiste a tinerei generații”.

Studiile prezentate aduc contribuții la conturarea unei problematice complexe: a. structurarea conștiinței socialiste a tineretului în relație cu modelul axiologic comunist, idealul de viață și atitudinea față de muncă; b. formarea și dezvoltarea tineretului în conformitate cu concepția materialist-dialectică, în spirit patriotic revoluționar, asimilarea parametrilor specifice conștiinței juridice socialiste și participarea tineretului la activitatea cultural-educativă; c. aspecte particulare ale integrării urbane a tinerilor, ale dezvoltării conștiinței socialiste a tineretului sătesc, sau ale educației civice prin pregătirea tinerilor pentru viața de familie, participarea tinerilor la decizie. Pentru o asemenea problemă, autorii au enunțat numeroase ipoteze teoretice și s-au bazat, în special, pe datele rezultate dintr-o cercetare empirică efectuată

în anul 1976 cu scopul de a identifica unele „dimensiuni ale profilului moral-politic actual al tineretului”.

O primă categorie de studii din volum se referă la structurarea conștiinței socialiste a tineretului în raport cu sistemul de valori, idealul de viață și atitudinea față de muncă. Considerând că „modelul axiologic comunist” dirijează procesul de formare a profilului politic moral și spiritual al tineretului, Fred Mahler avansează câteva ipoteze privind specificul socializării în condițiile societății noastre, subliniind importanța socializării anticipative și a funcției sale de perfecționare și transformare socială. Reinterpretarea socializării permite demonstrarea modului în care etosul socialist determină și, în același timp, se configurează în cadrul proceselor educaționale și de autogeneză a noului tip de personalitate. Tineretul ne apare nu numai ca receptor implicat pasiv în sistemul de transmitere a valorilor sociale, morale etc., ci și ca participant activ la dezvoltarea noului „model axiologic”. Distincția teoretică dintre „conștiința constituită” și „conștiința constituantă”, sau cea dintre real și ideal în profilul etic și social-politic al tinărului, permit

o mai nuanțată relevare a procesualității specifice a structurării conștiinței socialiste.

În studiul său, Dumitru Bazac pornește de la premisa că „opțiunea în conformitate cu un ideal” este o trăsătură definitorie a conștiinței și că „dominantele idealurilor de viață” sînt „expresii concentrate ale conștiinței tinerilor”. Pe baza unui bogat evantai de date și a unei cercetări mai îndelungate a modului de asimilare și identificare a tinerilor cu idealul comunist de viață, autorul constată „o anumită omogenitate a tineretului nostru în ceea ce privește orientările predominante ale idealurilor de viață urmărite și în atitudinea față de valorile morale” (p. 153).

Ocupîndu-se de „atitudinea față de muncă ca dimensiunea esențială a conștiinței socialiste a tineretului”, Cătălin Mamali propune un ansamblu de caracteristici ale atitudinii față de muncă și ale principiului educării prin și pentru muncă a tineretului. Datele empirice cu care operează îi permit să evidențieze aspecte referitoare la semnificația muncii pentru tinerii de diferite categorii socioprofesionale și să stabilească o serie de relații între structura idealului de viață sau climatul interuman al muncii și atitudinea față de munca desfășurată.

A doua categorie de studii abordează probleme ale formării și dezvoltării conștiinței politice și conștiinței juridice specifice tineretului.

Elvira Cincă prezintă aspecte ale pregătirii politico-ideologice a tinerilor, ale gradului lor de informare politică, remarcînd că eficiența mijloacelor și formelor folosite în acest scop de diferiți factori educativi, în special de organizațiile U.T.C., depinde de adaptarea lor funcțională și organizațională la specificul categoriei de tineret vizată. O contribuție interesantă la elucidarea procesului de formare și dezvoltare a conștiinței juridice socialiste a tinerilor prezintă George Basiliade, care se referă la aspectele privind mecanismul formării conștiinței juridice socialiste, căile de dezvoltare a funcțiilor conștiinței juridice, cauzele unor disfuncționalități și modalitățile de înlăturare a acestor disfuncții. Prezintă unele aspecte ale *genezei* conștiinței juridice, modalitățile cele mai adecvate de socializare a tinerilor în condițiile sistemului normativ juridic al societății noastre, autorul prezintă și unele căi de dirijare a reeducării și integrării sociale a celor care au săvîrșit fapte antisociale.

Identificînd în studiul său cîteva „cauze ale manifestării atitudinilor mistico-religioase în rîndul unor tineri”, Petre Dateulescu propune cîteva „coordonate ale muncii practice de educație ateistă”. În opinia sa, la baza producerii sau reproducerii manifestărilor mistico-obscurantiste se află un ansamblu de patru factori cauzali principali aflați în interacțiune (influența ideologiei religioase, unele situații

și condiții sociale specifice, particularități psihologice și culturale individuale, anumite carențe ale educației științifice ateiste). Acțiunea convergentă a acestor factori poate să conducă la atitudini și comportamente mistice înscrise într-un „spațiu” polarizat de mimetism și convenționalitate religioasă. De aceea, este necesară o intensificare a muncii practice de educație ateistă pe baza unor coordonate ale eficienței, autorul oferind, în acest sens, unele direcții de acțiune deosebit de interesante.

În studiul pe care ni-l prezintă, Constantin Schifirnei pornește de la premisa conform căreia „cultura și acțiunea cultural-educativă sînt un puternic factor de progres social, o componentă esențială a vieții spirituale a tineretului” (p. 244) și precizează în acest sens obiectivele instituțiilor culturale de masă, formele de organizare ale activității cultural-educative, ca și diversitatea valențelor timpului liber.

O altă categorie de studii cuprinse în această lucrare se referă la educația civică a tinerilor și la dezvoltarea conștiinței socialiste a tineretului rural sau a celui aflat în perioada de integrare urbană. Analizînd unele mutații periodice în conștiința și comportamentul tinerilor migranți de la sat la oraș, Aurel Drăguș propune cîteva „direcții de acțiune, căi de influențare a procesului de integrare urbană a tineretului” (p. 106).

Gabriela Cresin evidențiază diferite aspecte ale „dezvoltării conștiinței socialiste a tineretului de la sate” în condițiile transformărilor social-economice pe care le cunoaște mediul rural contemporan și ale tendințelor accentuate de influențare pe care le exercită mediul urban. Din datele prezentate rezultă că „tinerii din mediul rural dovedesc că sînt în tot mai mare măsură purtătorii unor trăsături definitorii pentru omul de tip nou” (p. 115). Abordînd probleme specifice educației civice a tinerilor, în legătură cu pregătirea acestora pentru viața de familie, Alexandru Bejan analizează unele tendințe probabile actuale sau viitoare ale angajării familiale a tinerilor și propune obiective și modalități specifice de educare pentru viața de familie ca sarcină a întregii societăți.

Din toate studiile prezentate în volum reies cu claritate probleme fundamentale ale formării și dezvoltării conștiinței socialiste a tinerilor, în final analizîndu-se și modul în care tinăra generație participă la elaborarea deciziilor în condiții de adîncire permanentă a democrației socialiste (Doina Buruiană).

Imaginea de ansamblu a problematicii abordate rezultă, însă, mai degrabă din alăturarea de către cititor a diferitelor probleme analizate. Probabil că o prezentare inițială de ansamblu a coerenței întregii problematice și a direcțiilor specifice de investigare ar fi

conferit mai multă unitate volumului, ar fi reușit o imagine mai integrală a unora din problemele specifice constituirii și dezvoltării conștiinței socialiste a tinerilor. De asemenea, în sula de studii prezentate s-ar fi putut insita mai mult asupra genezei diferitelor componente sau nivele ale conștiinței, mai ales că se analizează, în amănunt, o categorie de vîrstă aflată în devenire. Datele empirice incluse în studiu au, de cele mai multe ori, un caracter ilustrativ și mai puțin demonstrativ. În general, putem spune că între premisele teoretice formulate și ilustrările concrete există, adesea, un decalaj vizibil datorat atât nive-

lului scăzut al prelucrării datelor empirice, cât și caracterului lor mai degrabă precar.

Oricum, volumul prezentat cuprinde numeroase probleme interesante, oferind prilejuri de reflecție și continuare a dezbaterii ca și mijloace și modalități de acțiune pentru activul larg al organizației revoluționare tînet. Credem că avem de-a face cu un „instrument științific de cunoaștere și acțiune pe linia împlinirii marilor exigențe ale societății noastre, ale partidului în ceea ce privește modelarea comunistă, în spirit muncitoresc, revoluționar, a tinerei generații” (p.13).

Lazăr Vlăsceanu

La démographie de la France. Bilan et perspectives „La Documentation française” Paris, 1978

Lucrarea recenzată este un raport întocmit de o comisie al cărei raportor a fost Evelyne Sullerot și care, sub formă de aviz, a fost adoptat de Consiliul Economic și Social cu 129 voturi pentru, 3 contra și 32 abțineri. Aceasta conferă lucrării o valoare particulară: analiza și propunerile de politică demografică și socială au un caracter oficial. Ca remarcă preliminară se desprinde din raport reafirmarea opțiunii pronataliste a Franței, cu atât mai semnificativă, cu cît majoritatea țărilor europene occidentale, confruntate cu scăderea foarte accentuată a fertilității și cu adîncirea procesului de îmbătrînire demografică, nu își propun obiective de politică demografică care să vizeze redresarea natalității.

Lucrarea *La démographie de la France* cuprinde, în cea mai mare parte, o analiză a tendințelor demografice și un examen al diferitelor politici care au contingență directă sau indirectă cu populația, încheindu-se cu Avizul adoptat de Consiliul Economic și Social. Structura ei este următoarea: *Partea I*—Constatările; *Partea a II-a*—efectele economice și sociale ale modificării structurii pe vîrste; *Partea a III-a*—Aspectele demografice ale unor politici. Avizul adoptat de Consiliul Economic și Social în ședința din 28 iunie 1978.

Partea I este o analiză a principalelor fenomene demografice: mortalitatea, morta-

litatea infantilă, natalitatea, nupțialitatea, stăruindu-se asupra factorilor posibili care au generat scăderea recentă a fertilității. Studiul tendințelor demografice se face într-o largă retrospectivă istorică, cu referiri la „tranziția demografică” și cu încadrarea evoluției demografice din Franța în contextul european.

Partea a doua examinează efectele schimbării structurii după vîrstă asupra învățămîntului primar și secundar, asupra activității economice a populației adulte, consecințele unui regim de fertilitate în scădere asupra populației vîrstnice, aspectele structurii pe vîrste și problemele amenajării teritoriale, precum și unele efecte ale îmbătrînirii demografice asupra corpului electoral.

Partea a treia se ocupă de aspectele demografice ale unor politici, cum ar fi: politica în domeniul imigrației, politica familială, renunțarea la legislații represive, aspecte internaționale și aspecte ale politicii demografice în alte țări. De o deosebită importanță este capitolul intitulat *Reflecții în legătură cu ceea ce ar putea fi o politică demografică franceză*, bogată în evaluări critice și sugestii pentru o politică coerentă și eficientă, din care reproducem obiectivele (p. 194 și 195).

1. Fertilitatea populației franceze ar trebui să permită cel puțin reînnoirea generațiilor, adică o rată netă de reproducere a populației

cel puțin egală cu unu¹, ceea ce înseamnă că ar trebui să se ajungă la favorizarea unei redresări a natalității în așa fel, încât numărul mediu de copii pe o femeie să ajungă la 2,10 până la 2,15 sau ca numărul anual al născuților să fie de 800 000;

2. Trebuie să se încerce tot posibilul de a evita fluctuațiile foarte brutale ale numărului nașterilor anuale, atât în ce privește scăderea, cât și creșterea, în special de a se evita ca aceste tendințe să se accentueze de-a lungul anilor. Ar trebui să se caute ca evoluțiile să fie lente sau progresive sau, atunci când s-a atins o rată satisfăcătoare de reproducere, să se realizeze o stabilitate.

În consecință, pentru considerentele de mai sus, este necesară o politică de încurajare, adaptată la aceste obiective, care să încerce să favorizeze nașterile. Dată fiind situația pe care o cunoaștem, eforturile ar trebui întreprinse în direcția următoarelor obiective: a, probabil, asupra precocității primelor nașteri, deoarece s-a constatat până acum că întârzierile în calendarul nașterilor se recuperează cu greutate și afectează, în ultimă analiză, descendența finală²; or, se constată o tendință recentă de a amina căsătoriile și primele nașteri; b, dar mai ales asupra constituirii mai frecvente decât în prezent a familiilor cu trei copii și chiar cu patru copii și mai mult, întrucât copiii de rangul 3 sau de rang superior asigură reînnoirea generațiilor" (subl. ns.).

Aceste obiective — se subliniază în raport — trebuie însă să fie realizate cu respectarea opțiunilor indivizilor și cuplurilor: „Vorbind de politica de stimulare, trebuie să subliniem că este absolut exclus să se recurgă fie și la cea mai mică măsură de constrângere; libertatea de a-și rezolva fertilitatea trebuie lăsată fiecărei femei și fiecărui bărbat din Franța. Cele mai grave restricții aduse pe vremuri acestei libertăți au fost suprimate prin părăsirea legislațiilor respective ale contracepției și nataliste care nu au avut, dealtfel, efectele nataliste pe care le-au scontat unii" (sugl. ns.).

Firește, asemenea propuneri pornesc de la constatarea că scăderea natalității — lăsăm la o parte celelalte tendințe demografice — creează cele mai grave consecințe. „Trebuie să ne preocupăm astăzi mai ales de scăderea

natalității; cea care s-a produs după 1973 va avea efecte continue până în anul 2045" (p. 216). Această formulare ne atrage atenția că în demografie și, prin urmare, în politica demografică trebuie să se aibă în vedere întotdeauna efectele de lungă durată, adică să se țină seama de „inerția demografică”.

Întrucât principalele constatări prilejuite de analiza demografică — efectuată, de-a lungul lucrării, în modul cel mai riguros științific — se regăsesc în formă concentrată în *Avizul* adoptat de Consiliul Economic și Social, vom reproduce câteva concluzii mai importante.

Se pornește de la faptul că fenomenul cel mai important se referă la fertilitate care nu asigură reînnoirea populației. „Întrucât opinia publică se pare că nu sesizează în toată amplitudinea sa situația creată de recenta scădere a natalității și nici modul de a-i face față, Consiliul Economic și Social consideră de datoria sa să promoveze o mai bună cunoaștere a repercusiunilor la care trebuie să ne așteptăm și a eforturilor și sarcinilor legate de diferitele politici care ar putea fi adoptate" (p. 222).

Fertilitatea, după o perioadă (1945—1964) când a fost ridicată (2,9 copii de femeie), se află, după 1973, la un nivel scăzut (1,8 copii la o femeie), în timp ce este necesar cel puțin un număr de 2,1 copii pentru simpla înlocuire a generațiilor.

Mortalitatea a scăzut sistematic: durata medie a vieții a ajuns în prezent la 69 ani (bărbați) și 77 ani (femei). Această diferență între bărbați și femei se datorează unei foarte ridicate supramortalități masculine ale cărei cauze principale sînt: alcoolismul, tabagismul și morțile violente (accidentele și sinuciderea).

Mortalitatea infantilă a scăzut considerabil în Franța, ajungînd la 12,5 decese sub un an la 1 000 născuți-vii, dar există disparități regionale și socioprofesionale.

Natalitatea a cunoscut mai întîi o creștere, apoi o scădere accentuată. Numărul anual al născuților-vii a crescut de la 807 000 (1954) la 874 000 (1964), a oscilat însă în anii 1964—1973, apoi a scăzut brusc (1973—1977).

Nupțialitatea a crescut pînă în 1964, a stagnat, iar apoi a scăzut. Coabitarea tinerilor fără căsătorie, tot mai frecventă, întîrzie vîrsta la care tinerii intenționează să-și întemeieze un cămin stabil și să aducă pe lume copii (p. 225).

Structura pe vîrste este profund afectată atât de oscilațiile nașterilor anuale, cât și de scăderea natalității, accentuînd dezechilibrele între diferitele clase de vîrstă și agravînd îmbătrînirea demografică.

În legătură cu aspectele demografice ale unor politici, se face remarcă că în Franța, țară cu cea mai complexă legislație demografică, transferurile totale în favoarea fami-

¹ Rata netă de reproducere înseamnă numărul mediu de fiice pe care le-ar avea o femeie după ce a parcurs perioada fertilă (15—49 ani) în condițiile fertilității actuale și cu luarea în considerare a efectului previzibil al mortalității.

² Descendența finală reprezintă numărul de copii realizat de o femeie sau de un cuplu căsătorit la expirarea perioadei fertile; în țările dezvoltate, acest indice este de 2—2,2 copii, în unele țări el este sub 2 copii și, ca atare, nu se asigură reînnoirea generațiilor.

lilor au reprezentat 21,8% din produsul național brut pe locuitor (1949), au scăzut la 9% (1971) și la 5,4% (1976). Fiscalitatea indirectă dezavantajează familiile cu mulți copii. Legea represivă din 1920 a fost abrogată, iar la 28 decembrie 1967 a fost adoptată o lege care permite contracepția; la 17 ianuarie 1975 a fost adoptată o lege pe baza căreia sînt autorizate intreruperile voluntare ale sarcinilor (p. 227).

În fața acestei situații, Franța — se spune în *Aviz* — trebuie să vină cu inovații. Consiliul Economic și Social face următoarele recomandări: *Longevitate și mortalitate* — A. Să se studieze longevitatea mai redusă în mediul rural și să se ia măsuri de asistență socială pentru persoanele vîrstnice și singure de la sate, al căror număr a crescut considerabil; B. Să se studieze disparitățile în ce privește longevitatea pe categorii socio-profesionale; C. Pentru a reduce supra-mortalitatea masculină este necesar să se combată: 1. abuzul de alcool; 2. abuzul de tutun; 3. decesele violente, printre care sinuciderea al căror număr a ajuns la 8 000 pe

an; D. Trebuie reduse disparitățile regionale și socioprofesionale ale mortalității infantile.

Se subliniază astfel, că Franța trebuie să caute căile și mijloacele pentru o politică demografică în cadrul căreia politica familială să ocupe locul central.

Importantă este recomandarea finală din *Aviz* în legătură cu dezvoltarea cercetării sociale în domeniul demografic. O mai bună cunoaștere a fenomenelor demografice și a consecințelor acestora impune necesitatea unei previziuni pe termen lung și a unei preveniri prompte, „singura modalitate de a repara pentru copiii noștri efectele situațiilor demografice pe care noi le-am creat” (p. 242—243).

Pentru țările care promovează o politică de stimulare a natalității și de consolidare a familiei — printre care și România —, studiul lucrării *Demografia Franței. Bilanț și perspective* este de utilitate indiscutabilă atât în ceea ce privește analiza științifică a fenomenelor demografice, cît și experiența politicii demografice.

Prof. dr. Vl. Trebici

Oscar Lewis, *Copiii lui Sánchez*, București, Edit. Univers, 1978

Apariția în limba română a lucrării „clasice” de antropologie socială și culturală a lui Oscar Lewis, *Copiii lui Sánchez** a rămas aproape neobservată de cei cărora li se adresează în primul rînd: sociologi, psihologi, etnografi. La aceasta credem că au contribuit, în principal, doi factori: editarea lucrării nu într-o colecție de știință, ci la o editură de profil beletristic și renunțarea, în versiunea românească, la studiul introductiv al autorului, fără de care lucrarea își pierde mult din semnificația social-antropologică. Chiar și în aceste condiții, apreciem ca deosebit de pozitivă inițiativa publicării și strădanla prof. Cezar Radu de a atrage atenția asupra operei lui Oscar Lewis, în mod special asupra lucrării reprezentative a ace-

stă, *Copiii lui Sánchez*.

În literatura de specialitate, lucrarea *Copiii lui Sánchez* a antropologului nord-american Oscar Lewis (n. 1914) ocupă un loc cu totul singular, fiind alcătuită în exclusivitate din cinci autobiografii ale membrilor unei familii mexicane tipice. Dacă numele familiei Sánchez este creat de autor, autobiografiile prezentate în cuprinsul celor peste 500 de pagini ale lucrării sînt redată direct de pe banda de magnetofon, intervenția autorului limitîndu-se la eliminarea repetărilor, a unor neclarități din expunere și la segmentarea sau „punerea în pagină” a textului.

„Originalitatea protocoalelor de expunere constă mai puțin în tipul de documente la care a recurs — descrierile de jurnale întregi și de autobiografii nu lipsesc în literatura etnografică —, ci în exploatarea sistematică, în fiecare lucrare, a unui singur tip de docu-

* Oscar Lewis, *The children of Sánchez* — *Autobiography of a Mexican Family*, Londra, Penguin Books, 1961.

ment și în prezentarea sa abruptă, fără alt comentariu decît o scurtă introducere¹.

Se știe că în *Cinci familii* (*Five Families*, New York, Basic Books, 1959), Oscar Lewis prezintă cinci familii diferite, prin descrierea unei singure zile din viața lor. În *The children of Sánchez* sînt redată autobiografiile membrilor aceleiași familii, iar în *O moarte în familia Sánchez* (*A Death in the Sánchez Family*, New York, Random House, 1969) este înfățișat un eveniment dramatic din existența familiei Sánchez.

Copiii lui Sánchez reprezintă, așadar, o suită de autobiografii inegale ca extensie a textului, cu valoare de document pentru ceea ce înseamnă „să trăiești într-o locuință alcătuită dintr-o singură cameră, într-un cartier sărac, aflat în inima unui mare oraș din America Latină”. În același timp, lucrarea constituie un valoros îndreptar în practica biografiilor sociale, modul de lucru al autorului în alcătuirea biografiilor fiind, în multe privințe, exemplar.

Pentru alcătuirea autobiografiilor care conțin multe aspecte intime (fapt pentru care numele real al familiei a rămas nedeșvăluit), Oscar Lewis nu a utilizat metoda clasică a recompensei materiale sau a concursurilor cu premii (inițiată de Florian Znaniecki) și nici nu s-a folosit de vreo tehnică secretă de înregistrare a discuțiilor. El și-a făcut înțeles scopul lucrării lui, acela de a prezenta cît mai veridic existența țăranilor mexicani veniți în căutare de lucru în capitală, și și-a cîștigat simpatia și încrederea totală a membrilor familiei Sánchez, cu care a petrecut zeci și sute de ore, luînd masa împreună, însoțindu-l la muncă, în vizite, în pelerinaje, la dans, la biserică, la cinema etc.².

În *Cuvîntul introductiv* la ediția originală, Oscar Lewis precizează: „am lăsat fiecare membru al familiei Sánchez să povestească cu propriile lor cuvînte propria lor viață”. Prin aceasta, autorul a intenționat să-l pună pe cititor în contact direct cu realitățile și condițiile de viață ale unei familii sărace din Mexico-City.

Oscar Lewis își propune să demonstreze, prin biografiile realizate, că „viața celor săraci nu este nicidecum obtuză și lipsită de sens”. Prin aceasta, lucrarea *Copiii lui*

Sánchez conține un mesaj umanist, autorul făcîndu-și simțită poziția nu prin comentariu direct, ci prin tema aleasă, prin oamenii cu care stă de vorbă și întrebările pe care le pune (întrebările nu sînt transcrise, dar transpar din text). Metoda biografiilor sociale nu duce, așadar, fatal la obiectivism și nici nu limitează cercetarea sociologică la descriptivism. Pe baza biografiilor sociale realizate, Oscar Lewis dezvoltă teoria social-antropologică, introducînd în analiză conceptul de *cultură a sărăciei* (sistemul de valori și norme, modul de trai și comportamentul, manifestările spirituale ale celor privați de „cultură cultă”).

Și sub raport metodologic, lucrarea constituie un punct de referință, cel puțin sub două aspecte: cel al integrării autobiografiilor sociale cu datele statistice și cel al tehnicii de lucru în teren. Ambele aspecte sînt relevate în substanțiala *Introducere* a lucrării (din păcate, rămasă netradusă în versiunea românească). Autobiografiile prezentate își dobîndesc întreaga lor semnificație de „caz tipic” numai după comunicarea datelor statistice de ansamblu referitoare la populație, venituri, locuință etc.

Datele statistice globale sînt completate de Oscar Lewis cu prezentarea unor indicatori ai nivelului de urbanizare a orașului Mexico, care, cu cei aproximativ 4 milioane de locuitori, era, la jumătatea secolului, cel mai mare oraș din America Latină. Mai mult de o treime din locuitorii capitalei mexicane trăiau în acele cartiere ale mizeriei, numite *vecindad*. Formate din șiruri de locuințe cu una—două camere, cu intrare direct din curtea comună, *vecindad*-urile adăposteau pătura săracă a Mexicului.

De reținut este faptul că înaintea prezentării autobiografiilor, Oscar Lewis face o descriere amănunțită nu numai a situației social-economice generale a țării, dar și a orașului și a cartierului (*vecindad*), astfel încît biografiile sînt integrate mediului social, fiind autentice ilustrări pentru cazurile tipice de existență a populației sărace din Mexic, pentru ceea ce antropologul nord-american numește „*cultură a sărăciei*”. Trăsăturile specifice ale acestui tip de cultură (în număr de peste 70, cum precizează Oscar Lewis) pot fi grupate în patru categorii referitoare la relațiile cu societatea globală, relațiile interpersonale la nivelul comunității, relațiile personale în familie și cele referitoare la individ. Astfel, „*cultura a sărăciei*” s-ar caracteriza prin: absența participării efective la instituțiile centrale ale societății globale, marginalitate, atitudine critică față de valorile clasei dominante, promiscuitate, densitate a populației și tendință spre teritorialitate, matrifocalitate (legătură strînsă între mamă și copii, în absența tatălui sau datorită deselor

¹ Ruwen Ogien, *Culture de la pauvreté: Oscar Lewis et sa critique*, în „Cahiers internationaux de sociologie”, vol. LXV, Paris, P.U.F., 1978, p. 288.

² cf. Cezar Radu, *De la investigația sociologică la „literatura-document”*, prefață la ediția românească a lucrării lui Oscar Lewis, *Copiii lui Sánchez*, București, Edit. Univers, 1978, p. 5—15.

schimbări ale partenerului mamei), inițiere precoce în viața sexuală, uniuni libere și căsătorii cosanguine, abandon relativ frecvent al familiei, predispoziție spre autoritarism și predominare a familiei „souché” (familie „tulpină” pe mai multe generații), accent pe solidaritatea de familie etc. În ceea ce privește indivizii, în „cultura sărăciei”, aceștia se caracterizează printr-un accentuat sentiment de dependență și inferioritate, marginalitate, resemnare și fatalism. La aceste trăsături se adaugă o serie de caracteristici generale, cum sunt: preferința pentru prezent, imposibilitatea relativă de aminaie a dorințelor, lipsa controlului asupra impulsurilor, oralitatea, credința în „superioritatea masculină”, toleranța pentru cazurile de psihopatologie³.

Introducerea în antropologie a conceptului de „cultură a sărăciei” a dat naștere unor susținute discuții în legătură cu legitimitatea lui. Între ce limite naționale și internaționale se poate vorbi de o „cultură a sărăciei”? Este vorba de un răspuns adaptativ la o situație social-economică concretă sau de o mentalitate specifică transmisă în procesul de socializare? Ce deosebire există între „sărăcie” și „cultură a sărăciei”? etc. La unele din întrebările generate de introducerea conceptului de „cultură a sărăciei” a anticipat răspunsuri Oscar Lewis însuși. Alte întrebări își așteaptă în continuare răspunsurile cele mai adecvate din partea specialiștilor. O contribuție notabilă la analiza critică a conceptului de „cultură a sărăciei” o aduce recent Ruwen Ogien⁴.

³ cf. Oscar Lewis, *Die Kinder von Sánchez*, p. 30.

⁴ Ruwen Ogien, *op. cit.*

Și sub raportul tehnicii de lucru, precizările pe care Oscar Lewis le face în *Introducere* ni se par demne de reținut. Autorul este introdus la familia Sánchez de către un prieten, el însuși domiciliat în *vecindad*. Încă de la prima vizită, autorul își prezintă intenția de a studia viața familiilor din *vecindad* și cere deschis sprijin pentru aceasta. Sînt puse cîteva întrebări introductive, simple, de opinie. Apoi se trece la întrebările de identificare: vîrsta, loc de naștere, nivel de școlaritate, situație profesională. După patru vizite, acceptarea autorului pare să fie sigură. În aceste condiții, se cere copiilor lui Sánchez să-și povestească viața, explicîndu-li-se că viața lor se aseamănă mult cu cea a tuturor oamenilor săraci din Mexic. Cu acordul lor, autobiografiile sînt înregistrate pe bandă de magnetofon. Autobiografia lui Jesús Sánchez (n. 1910) începe să fie înregistrată abia după șase luni de repetate vizite și discuții cu ceilalți membri ai familiei. Cele mai multe înregistrări au fost făcute individual, la locuința sau biroul de lucru al autorului. Revenind în Mexic în 1957—1958 și 1959, Oscar Lewis realizează și discuții colective cu cîte doi, trei membri ai familiei Sánchez. În alcătuirea autobiografiilor, autorul a urmărit să recompună universul de gîndire și simțire al oamenilor simpli și săraci din Mexic. A pus întrebări la care aceștia nu se gîndiseră să răspundă niciodată: primele amintiri, visurile și speranțele lor, grijile și temerile, prietenii și dușmanii, activitatea de muncă, relațiile cu prietenii, cunoștinții și tovarășii de muncă, viața sexuală, reprezentările despre justiție, religie și politică, cunoștințele lor de geografie și istorie etc. Totdeauna, răspunsurile erau formulate personal, autorul ascultînd fără a interveni povestea vieții a cinci oameni care, vorbind despre el, vorbesc despre viața a mii și mii de mexicani săraci, trăind în ceea ce autorul a numit „cultură a sărăciei”.

Septimiu Chelcea
Academia „Ștefan Gheorghiu”

I. V. Bestujev-Lada (coordonator) *Proгноза в cercetările sociologice. Probleme metodologice* Moscova, Edit. Misl, 1978

Evoluția societății omenesti în condițiile epocii contemporane, ale revoluției științifice-tehnice și revoluțiilor sociale, a adus pe prim plan, pe la mijlocul anilor '60, problema prognozelor. Dezvoltarea prognozelor tehnologice, cu un deceniu în urmă, nu a atras însă după sine și studierea adecvată a impli-

cațiilor sociale prezente și viitoare. I. V. Bestujev-Lada consemnează în mod critic faptul că prognoza în cercetările sociologice se situează printre ramurile cele mai puțin elaborate, fiind mult în urma elaborărilor prognostice în domeniul tehnico-științific, economic, demografic etc.

Printre cele mai importante cauze ce pot explica această situație, autorii enumeră „insuficienta atenție manifestată de sociologi față de prognoză în genere, față de prognoza sociologică în particular”. O explicație de natură istorică pentru această lipsă de interes s-ar putea găsi în ruptura dintre prognoză și sociologie izvorită din pozitivismul sociologiei burgheze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. În ultimul timp, însă, tot mai mulți sociologi se orientează spre problematica prognozei sociologice, fapt care conferă o importanță sporită problemelor metodologice, cu atât mai mult cu cât, în procesul științificării conducerii societății, adăucirea studierii tendințelor dezvoltării tehnico-științifice și social-economice, cât și prognoza perspectivelor lor devin imperios necesare pentru fundamentarea științifică a soluționării sarcinilor teoretice și practice ale construirii socialismului și comunismului, pentru folosirea lor în elaborarea strategiilor și planurilor de dezvoltare.

Lucrarea se prezintă ca o monografie care, pentru prima oară în literatura de profil, ridică și elucidează în mod detaliat particularitățile și specificitatea prognozei în sociologia din U. R. S. S. Lucrarea este structurată în opt capitole, cuprinzând, pe lângă o introducere și încheiere, o scurtă bibliografie.

Autorii acordă o atenție deosebită problemelor metodologice ale prognozei sociologice, aducând o contribuție reală și originală la depășirea rămănelor în urmă față de cerințele științifice actuale ale cercetărilor sociologice. Luând în considerare actualitatea deosebită a studierii corelației dintre prognoză și sociologie, lucrarea examinează atât particularitățile prognozei în investigațiile sociologice, cât limitele ei. Autorii pornesc de la considerentul că teoria socialismului științific deschide previziunii științifice nu numai cadrul cercetării sistematice a tendințelor, dar și a perspectivelor dezvoltării proceselor sociale.

În lucrare se subliniază, totodată, importanța deosebită a cercetărilor nuanțate ale realității sociale, a sesizării nașterii și dezvoltării tendințelor de evoluție. Prin sesizarea acestora se creează posibilitatea elaborării unor complexe de strategii și tactici social-politice care permit maturizarea tendințelor evolutive pozitive, dorite, cât și inhibarea sau anihilarea celor negative, nedorite. În principiu, prognoza este posibilă în toate ramurile cercetării sociologice empirice, sprijinindu-se pe fundamentări identice cu analiza și diagnoza. Se impune, însă, o precizare: este de o importanță deosebită evaluarea specificității fiecărei ramuri, a particularității obiectului și a problematicii cercetării în cadrul fiecărei ramuri pentru alegerea

și construirea metodicii optime a elaborării și prelucrării prognozelor.

Metodele prognozei în cercetările sociologice, analizate în capitolul al doilea, evidențiază particularitățile prognozelor în acest domeniu. Se acordă o atenție deosebită metodei chestionării populației, în centrul căreia un loc deosebit îl ocupă cercetarea schimbărilor așteptate și dorite în modul de viață al oamenilor, folosindu-se pentru aceasta atât întrebări directe, cât și tehnici indirecte de chestionare.

Sînt interesante, în analiza acestei metode, câteva concluzii cu caracter metodologic. Astfel, în primul rînd se accentuează faptul că valoarea prognozelor este direct proporțională cu cunoașterea obiectului prognozat; în al doilea rînd, rezultă că, practic, orice om poate apărea în rol de expert (de diferite calificări) atunci cînd este chestionat despre anumite probleme de perspectivă legate direct de activitatea sa productivă și extra-productivă; și, în al treilea rînd, se poate constata că reprezentarea de masă a oamenilor despre viitor prezintă, prin sine însăși, un considerabil interes științific.

În strînsă legătură cu imaginea despre viitor se află categoria *așteptării*. Structura conținutului așteptărilor depinde, însă, nu numai de factorii care participă la formarea imaginii viitorului, dar și de pretențiile individului, de aprecierea posibilităților de a realiza aceste aspirații. Trebuie precizat că posibilitățile potențiale ale metodei chestionării populației sînt limitate de o serie de factori, fapt ce evidențiază că această metodă nu poate fi absolutizată. Ea poate avea o considerabilă valoare informațională în prognozele pe termen *scurt* și *mediu*, dar o valoare mult redusă în prognozele pe termen *lung*, de unde rezultă necesitatea îmbinării acestei metode cu alte metode de prognoză în toate cazurile cercetării.

În acest capitol este analizată pe larg și metoda chestionării experților, cu enunțarea celor mai importante *criterii* de constituire a grupului de experți ce urmează a fi chestionat și cu descrierea procedurii lucrărilor experților, proceduri cunoscute din literatura de profil apărută în anii 1960—1970.

Privind metoda modelării, se poate preciza că în cercetările sociologice se folosesc două tipuri de modele pentru prognoză: modele tendențiale (de extrapolare) și modele factoriale (analitice), cât și o serie de metode matematice aplicabile în analiza trendurilor.

În lucrare sînt analizate, totodată, și o serie de alte metode, descrise în literatura americană (E. Jantsch), sovietică (V. Lisickin, G. Dobrov, V. Gmoșinski, V. Alexandrov) ș. a. m. d., folosite în prognozele sociologice.

După ce consacră primele două capitole elucidării aspectelor generale, legate de parti-

cularitățile aparatului conceptual, metodelor și problemelor prognozelor în cercetările sociologice, autorii aprofundează studierea problematicii complexe și a particularităților prognozelor nevoilor sociale, a structurii sociale, a organizării și conducerii societății, a structurii cantitativ/calitative a timpului societății, analizând problemele prognozei mediului vital și o serie de aspecte ale prognozei modului de viață al societății.

Un merit incontestabil al lucrării constă în analiza nuanțată a realității sociale. În demersul lor științific, autorii evită orice tendință de absolutizare, de abordare apologetico-festivistă. Ei semnalizează cu luciditate existența limitelor și dificultăților în prognoza sociologică. De asemenea, abordarea perspectivelor dezvoltării sistemului conducerii sociale este legată de numeroase greutăți metodologice, decurgând din faptul că cercetările în acest domeniu sînt mult mai puțin avansate în comparație cu alte domenii. Alte dificultăți metodologice sînt generate de tendințele

pe termen lung, determinate de procesele revoluției științifico-tehnice și de cele social-culturale care reclamă considerarea a numeroși factori complecși.

Abordarea programatică-teleologică a planificării dezvoltării societății socialiste reclamă elaborarea complexului de prognoze corespunzătoare nu numai în domeniul economic, tehnico-științific, demografic, juridic, dar și în cel sociologic, cu un component deosebit de important al fondului prognostic al societății. În toate cazurile se cere realizarea îmbinării organice a posibilităților prognosticii și sociologiei, desfășurarea elaborărilor prognostice în cercetările sociologice pe o treaptă calitativ nouă, pentru care cartea prezentată oferă un instrument metodologic necesar și util, de înaltă ținută științifică. Lucrarea se adresează atât cercetătorului specialist, cit și publicului larg preocupat de problemele actuale și de perspectivă ale dezvoltării societății socialiste și comuniste.

Conf. univ. dr. Viorica Ramba-Varga